

UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI POLITICA MULTILINGVISMULUI

*Prof. dr. Virginia Veja
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați*

Le processus d'unification européenne auquel nous assistons depuis quelque temps apporte en discussion, inévitablement, le problème de la communication à l'intérieur de l'espace communautaire et les orientations en ce qui concerne la politique du multilinguisme et de l'enseignement des langues dans les pays concernés. Entre les positions plaidant pour l'unilinguisme et l'homogénéisation linguistique et celles, beaucoup plus nuancées et ayant plus de chances de réussite, qui voient dans le maintien et le développement de la diversité linguistique et culturelle une base réelle pour l'accomplissement de la « paix » linguistique, l'auteur de ces lignes se donne la peine de présenter les choses de manière impersonnelle, sans aucun parti-pris, et d'esquisser, autant que possible, un tableau de la situation des langues dans l'Europe unie.

Multilingvismul este un fenomen complex care rezultă din coabitarea dintre limbi. El poate fi de mai multe feluri : individual, social, statal. În forma sa cea mai simplă, multilingvismul corespunde bilingvismului sau trilingvismului individual, în vreme ce bilingvismul social caracterizează o întreagă colectivitate umană. Multilingvismul de stat, de cele mai multe ori bilingvism statal sau instituțional, corespunde multilingvismului oficial, asumat de stat. Aceste fenomene sunt, în mod natural, asociate și în interacțiune.

Bilingvismul individual constituie o formă limitată a multilingvismului. Limba fiind un fenomen social, este greu de conceput că ar putea exista cineva care să vorbească două sau mai multe limbi din motive personale. Bilingvismul individual implică, în primul rând, noțiunea de grad diferit de competență în utilizarea codurilor, în ușurința cu care acestea pot fi alternate, precum și în adaptarea la condițiile de utilizare și în evitarea interferențelor.

Cum două limbi diferite nu au niciodată aceeași capacitate de comunicare la nivelul tuturor rolurilor sociale, nu putem afirma cu certitudine că starea de bilingvism perfect există cu adevărat în realitatea socială înconjurătoare. În majoritatea cazurilor este vorba de un bilingvism diferențiat, cu o reprezentare inegală în ceea ce privește diferitele situații de comunicare.

Bilingvismul juxtapus decurge din constrângerile vieții sociale, fiecare limbă fiind asociată unui rol distinct, limba vorbită în familie față de cea utilizată la serviciu, de exemplu.

Pe de altă parte, semnalăm un tip de bilingvism cu dominantă unică, atunci când aceeași limbă se folosește de fiecare dată când apare o relație de dominanță. Este un fenomen de diglosie, așa cum se întâmplă, uneori, în societatea canadiană bilingvă, unde un francez, cunoscător perfect al limbii engleze, refuză să vorbească în această limbă cu un coleg englez, în raporturile de muncă. Lucrurile se prezintă diferit în bilingvismul egalitar, unde dominantă se schimbă în funcție de situație, iar aleternarea are loc în mod firesc și liber consimțit.

Dacă alegerea unei limbi sau a alteia este determinată de nevoia de a comunica, vom spune că bilingvismul are o puternică latură socială care se instituționalizează atunci când o parte a unei societăți sau întreaga societate sunt chemate să învețe și să utilizeze o altă limbă decât cea maternă (cazul limbii române pentru minorități).

Evident, limba nu este numai un mijloc de comunicare ci și un simbol de identificare a unui grup sau de apartenență la un grup. De aceea, a vorbi o limbă sau alta în interiorul unei comunități delimitate este o alegere puternic conotată, de integrare, de exemplu, sau, în alte cazuri, de tradare a intereselor comunității.

Multilingvismul se poate manifesta cu sau fără coabitare socială. În cazul bilingvismului însoțit de coabitare socială, avem de a face cu două comunități diferite sub raport al limbii materne, dar care, din rațiuni istorice și geografice, sunt nevoite să coabiteze și să utilizeze cele două limbi „în prezență”; când bilingvismul se manifestă fără coabitare socială, este vorba de o singură comunitate în interiorul căreia indivizii vorbesc două limbi, una maternă, cealaltă utilă în relațiile economice, comerciale, culturale. Este cazul multor comunități, în special din Africa, dar nu numai, unde, pe lângă

limba maternă, se mai vorbește o limbă, de regulă, franceza, engleza, portugheza sau spaniola, limbă utilizată ca instrument de comunicare²³.

Este știut că există mai mult de 6700 de limbi vorbite în lume²⁴ dar mai puțin de 300 de țări. Un calcul simplu ne dovedește că multilingvismul este o stare de fapt, puține fiind țările cu adevărat unilingve. Diferitele statistici indică faptul că țările lingvistic omogene se situează cu precădere în Europa și nu depășesc cifra de 30 în lume.

Apariția multilingvismului este determinată de răsturnări politice, militare, sociale, economice sau tehnologice importante. Alături de schimbările politice sau de cuceririle militare, un rol esențial este deținut de imperativele economice, de relațiile comerciale, dar și de contactele culturale între grupurile de indivizi.

Multilingvismul nu este întotdeauna o stare benefică, armonios acceptată de toți membrii unei comunități. Adesea, multilingvismul înregistrat pe un teritoriu determinat provoacă conflicte importante determinate de existența unui raport de forțe între limbi. Deoarece limbile din comunitate nu constituie doar simple instrumente de comunicare, exterioare personalității și culturii popoarelor, ele au deseori tendința să devină simbolul lingvistic al dominației politice, economice și sociale.

O sursă importantă de conflict este statutul inegal al limbilor²⁵, repartizarea inegală a rolurilor sociale în limbile aflate în concurență. Statutul limbilor aflate în contact este la originea conflictului. În lume, întâlnim situații dintre cele mai diverse : limbi interzise, limbi tolerate, limbi ignorate etc. Limbile dominate sunt rezervate, de regulă, domeniilor „mai puțin prestigioase”, cum ar fi religia, familia sau comunicarea curentă. Uneori, limbile dominate sunt autorizate legal²⁶ sau recunoscute juridic ca limbi naționale²⁷ sau oficial, ca limbi egalitare²⁸. Împărțirea limbilor în dominante și dominate, recunoașterea faptului că limba poate constitui un instrument al puterii, sunt tot atâtea fenomene care conduc, de regulă, la tensiuni în sânul grupului sau al comunității și se află la originea pozițiilor de superioritate sau de inferioritate și a sentimentelor derivate din acestea. Prost gestionat, multilingvismul poate deveni o piedică în calea nevoii de menținere a identității culturale.

Sursa de conflict pe care o găsim în situația de multilingvism național constituie o temă de dezbatere foarte serioasă. Se asociază, în literatura de specialitate, ideea menținerii multilingvismului, în special în țările subdezvoltate, cu necesitatea păstrării tradițiilor și a identității culturale²⁹. În aceeași perspectivă, omogenizarea lingvistică, standardizarea și unilingvismul ar caracteriza, mai degrabă, țări cu potențial industrial ridicat, evoluat, moderne. Acest tip de politică lingvistică ar putea explica de ce unele limbi sunt mai favorizate ca altele : engleza, franceza, spaniola, portugheza, în detrimentul limbilor naționale și/sau tradiționale. Privilegiate par să fie și limbile vorbite pe teritorii foarte întinse sau de popoarele foarte numeroase (limba hindi, limba chineză).

Având în vedere toate aceste considerente, și referindu-ne strict la Europa, și, în special la țările care constituie Ununea Europeană, este cazul să ne întrebăm care este viitorul multilingvismului în spațiul european sau care ar fi cea mai potrivită limbă pentru Europa unită.

Este dificil să ne pronunțăm în legătură cu influența pe care procesul unificării europene și consecințele acestuia le-ar putea avea asupra politicii lingvistice comunitare. Motivații de ordin pragmatic, economic și instituțional pledează pentru promovarea politicilor de omogenizare lingvistică și de orientare către unilingvism. Cum însăși definiția Europei unite nu ne este prea clară, alegerea limbilor de lucru comune și instituirea principiului comunitar al egalității lingvistice par să rămână, cel puțin pentru moment, o pură utopie.

Acceptarea unei limbi comune de lucru și de comunicare în spațiul comunitar presupune introducerea unei distincții fundamentale, de ordin funcțional, între *interlimba* astfel creată și fiecare limbă națională membră. Este oare această *lingua franca*, presupunând că s-ar cădea de acord asupra identității ei, un proiect credibil ? Există reale posibilități ca ea să fie studiată și deprinsă de toți cetățenii Europei unite, și dacă da, în ce condiții și cu ce costuri ?

²³ Jacques Leclerc, *Le multilinguisme : un phénomène universel*, http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/Langues/3cohabitation_phenom-universel.htm, 2002.

²⁴ Limbi, dialecte, idiomuri.

²⁵ *Le multilinguisme : une source de conflits*, http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/Langues/3cohabitation_sources_conflits.htm

²⁶ Bretona în Franța, de exemplu.

²⁷ Limba retoromană în Elveția.

²⁸ Statutul limbii franceze în Canada.

²⁹ *Langues en contact : multilinguisme et diglossie*, <http://www.wens.uqac.ca/~flabelle/socio/diglossie.htm>.

Dacă o astfel de limbă ar putea fi identificată, ea ar trebui să răspundă unor criterii și imperative fără de care, cu siguranță, nu ar putea fi acceptată ca limbă unică în spațiul comunitar : să corespundă nevoilor de comunicare ale tuturor europenilor, să fie frumoasă, melodioasă, ușor de pronunțat și de scris, să posedă, în fine, capacitatea de a reda gândirea prin formulări care să conțină idei dintre cele mai diverse, într-o exprimare concisă și directă, cu înalt grad de conceptualizare a termenilor.

De-a lungul timpului, două au fost limbile care au aspirat la acest statut : limba engleză și limba esperanto.

Ar fi dificil, chiar și pentru cei mai sceptici lingviști, să se nege statutul actual al limbii engleze, limba socotită cea mai puternică, nu numai în spațiul comunitar european, dar și în întreaga lume. Anumite limbi s-au internaționalizat, de-a lungul istoriei, iar limba engleză este, desigur, cea mai caracteristică dintre ele. Prezentă pe toate cele cinci continente și în mai toate instanțele internaționale, engleza se dovedește un excelent instrument de comunicare, simplu, eficace, precis, tolerant și suplu, ușor adaptabil. Multe argumente pledează pentru adoptarea limbii engleze ca limbă unică comunitară³⁰ : reducerea costurilor pentru traduceri, ușurința în învățare, caracterul utilitar etc.

Cu toate acestea, engleza nu poate fi considerată o veritabilă limbă internațională, adică un instrument neutru care să permită comunicarea în orice împrejurare. Engleza este un vector de cultură națională și nu se poate, din acest motiv, substitui celorlalte limbi comunitare³¹.

Esperanto este, la rândul-i, o limbă construită, o limbă artificială, elaborată tocmai în scopul de a sluji drept instrument internațional de comunicare. O limbă de acest gen ar putea permite păstrarea diversității culturale din spațiul comunitar, dar experiența dovedește că răspândirea ei s-a făcut cu dificultate de-a lungul timpului și învățarea ei instituționalizată este dificil de conceput.

Așadar, nici engleza, nici esperanto, din considerente diferite, nu răspund dezideratelor de internaționalizare analizate mai sus. Rămâne să ne îndreptăm atenția înspre ceea ce contemporanii noștri numesc *diversitate culturală și lingvistică*.

În Uniunea Europeană a celor 27 de state membre, se vorbesc 23 de limbi care, toate, aspiră la egalitatea de șanse, la un tratament nediscriminatoriu în relațiile dintre popoarele comunitare.

Cel puțin în teorie, Uniunea Europeană se articulează în jurul unui schimb egal de idei și de tradiții. Toate națiunile membre ale Uniunii sunt chemate să accepte diferențele de ordin lingvistic, istoric, cultural care se manifestă în spațiul comunitar, dar, în același timp, și faptul că sunt pe cale să-și făurească un viitor comun. În aceste condiții, este mai important ca oricând ca cetățenii europeni să-și însușească competențele necesare pentru a putea comunica cu vecinii și a-i putea înțelege.

Uniunea Europeană promovează libera circulație a cetățenilor săi, a capitalurilor și a serviciilor. Un eurocetățean înzestrat cu bune competențe lingvistice este mai pregătit pentru a putea munci sau studia într-un stat membru diferit de cel de origine.

În ceea ce privește îmbunătățirea competențelor lingvistice ale eurocetățenilor, obiectivul minimal pe care și l-a stabilit comisia de resort a Uniunii Europene este acela de învățare a cel puțin două limbi comunitare în afară de cea maternă. Predarea-învățarea celor două limbi se preconizează să înceapă de timpuriu, de la cele mai fragede vârste șolare și să se continue pe tot parcursul școlarității, urmând a se perfecționa prin forme de învățământ postliceal și postuniversitar.

O rezoluție a Parlamentului European din 13 decembrie 2001³² prevede măsuri concrete în favoarea învățării limbilor și a promovării diversității lingvistice. Concretizarea acestor măsuri se sprijină pe raportul Comisiei Europene pentru învățarea limbilor și pentru diversitate lingvistică³³ și culminează cu întocmirea documentului intitulat „Promovarea învățării limbilor și diversitatea lingvistică : un plan de acțiune”³⁴, pe care Comisia Comunităților Europene îl adresează Consiliului, Parlamentului European, Comitetului Economic și Social și Comitetului Regiunilor, în 27 iulie 2003.

Documentul consideră învățarea limbilor ca pe o prioritate, o responsabilitate împărtășită de toți membrii, se pronunță pentru învățarea limbilor de-a lungul întregii vieți, precizează rolul învățării limbilor de la vârste mici, analizează specificul învățării la adulți, se preocupă de învățarea instituționalizată la nivel superior și pentru nevoi specifice, pledează pentru metode de predare noi,

³⁰ În multe împrejurări, neoficial, ea îndeplinește, deja, de mai mult timp, acest rol.

³¹ Claude Hagège, *Halte à la mort des langues (La)*, éd. Odile Jacob, 2000, pp. 364-367.

³² Anul european al limbilor.

³³ http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/rap_fr.pdf

³⁴ Plan d'action de la Commission européenne pour l'apprentissage des langues et la diversité linguistique, http://ec.europa.eu/education/policies/lang/policy/index_fr.html.

mai eficiente și pentru formarea profesorilor de limbi străine, dar și pentru formarea pentru predare în limbi străine a altor discipline din planul de învățământ. Documentul se preocupă, de asemenea, de îmbunătățirea tehnicilor de evaluare a competențelor lingvistice.

Abordarea diversității lingvistice se face din perspectiva integrării, prin crearea de comunități favorabile limbilor și îmbogățirea ofertelor de studiu și a nivelului de participare.

Documentul propune, în cea de a doua secțiune, măsuri concrete pentru perioada 2004-2006, cu referiri concrete la politicile de studiere a limbilor străine la nivel de învățământ superior. În acest domeniu, se pune un mare accent pe cursurile de pregătire intensivă de tip Socrates, care să permită studenților Erasmus să deprindă limbile în context local, în țara a carei limbă se studiază.

Se prevede, de asemenea, dezvoltarea programelor de toate felurile care au drept scop îmbogățirea bagajului lingvistic și capacității de exprimare multilingve, cu organizarea unor acțiuni specifice concepute în favoarea limbilor regionale și minoritare.

În 25 septembrie 2007, Comisia a întocmit un raport asupra modului în care planul de acțiune a fost implementat până în prezent. Raportul subliniază că, în ceea ce privește învățământul superior, deși planul de acțiune prevedea ca fiecare universitate să-și contureze o politică lingvistică coerentă, care să conducă la extinderea învățării a două limbi străine pentru toți studenții, indiferent de facultate, de profil sau de specializare, se constată, în realitate, că doar anumite institute de învățământ superior din Europa unită au dat deja curs acestui deziderat. Pentru celelalte, lucrurile sunt de-abia la început. Cu toate acestea, stadiul introducerii și rulării planului de acțiune ne îndreptătesc să sperăm la o îmbunătățire reală și efectivă a nivelului de cunoaștere a limbilor străine, cel puțin pentru absolvenții unei forme de învățământ superior.

Cu ocazia ședinței plenare din 16 mai 2007, Adunarea Generală a ONU³⁵ a fost investită să declare anul 2008 ca An internațional al limbilor. Avem toate motivele să sperăm că, până atunci, vor fi deja afirmate bazele promovării unității în diversitatea lingvistică, în sprijinul promovării.

---

³⁵ http://plurilinguisme.europe-avenir.com/index.php?option=com_content&task=view&id=747&Itemid=48